

УДК 657.421

Облік формування та використання резерву сумнівних боргів

Кадацька А.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Сумського національного аграрного університету

У статті розкрито актуальні питання обліку сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, проведено аналіз існуючих методик створення резерву сумнівних боргів, дано визначення резерву сумнівних боргів для цілей бухгалтерського обліку, розглянуто відображення операцій по створенню і використанню резерву в обліку.

Ключові слова: резерв сумнівних боргів, дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, облікова політика, економічна вигода, витрати.

Кадацкая А.Н. УЧЕТ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗЕРВА СОМНИТЕЛЬНЫХ ДОЛГОВ

В статье раскрыты актуальные вопросы учета сомнительной и безнадежной дебиторской задолженности, проведен анализ существующих методик создания резерва сомнительных долгов, дано определение резерва сомнительных долгов для целей бухгалтерского учета, рассмотрены операции по созданию и использованию резерва в учете.

Ключевые слова: резерв сомнительных долгов, дебиторская задолженность, сомнительная дебиторская задолженность, безнадежная дебиторская задолженность, учетная политика, экономическая выгода, затраты.

Kadatska A.M. ACCOUNTING FOR FORMING AND USING RESERVE OF DOUBTFUL DEBTS

The article deals with current issues of doubtful and uncollectible receivables, an analysis of existing methods an allowance for doubtful accounts, the definition of provision for doubtful debts for accounting purposes, considered reflection operations on creation and use of reserves in the account.

Keywords: allowance for doubtful receivables, doubtful receivables, receivables hopeless, accounting policy, economic benefit costs.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується рядом чинників, які зумовлюють прискорення інфляційних процесів, погіршення платіжної дисципліни, зростання заборгованості підприємств і негативно впливають на рівень управління розрахунками суб'єктів підприємницької діяльності. Проведення в Україні економічної реформи, спрямованої на застосування ринкових принципів регулювання господарської діяльності, не могло не відновити в господарській і цивільно-правовій практиці правових інститутів, притаманних ринковій економіці, зокрема інституту – розрахунків.

Можливість підприємства здійснювати розрахунки внаслідок проведених господарських операцій є показником його фінансової стійкості.

Якими б видами діяльності не займалися підприємства, на якій би системі оподаткування вони не працювали та якими б не були характеристики самих цих підприємств – в обліку майже кожного суб'єкта господарю-

вання виникає дебіторська заборгованість. Виникнення дебіторської заборгованості обумовлено прийнятою методикою визнання доходу – методом нарахування, коли доходом вважається не отримання платежів, а виникнення прав на них. Природа і величина таких заборгованостей може бути різною. Це обумовлює необхідність бухгалтеру знати методологічні засади та нормативно-правову базу за цим об'єктом обліку, особливо коли дебіторська заборгованість із поточної трансформується в сумнівну або, у безнадійну.

З поняттям дебіторської заборгованості нерозривно пов'язане поняття резерву сумнівних боргів, за допомогою якого відбувається дотримання принципу обачності в обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання обліку дебіторської заборгованості, в тому числі формування резерву сумнівних боргів стали предметом дослідження таких учених-економістів: І. А. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, Р. Дамарі, В. П. Завгороднього, О. Д. Заруби,

В. В. Ковальова, С. І. Маслова, Я. В. Соколова, Л.К. Сука, С. Хенка, К. Хувера, М. Г. Чумаченка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим існує перелік проблемних та дискусійних питань, що залишаються недостатньо дослідженими та розкритими в обліковому аспекті.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування теорії створення резерву сумнівних боргів; аналіз існуючих методик формування резерву сумнівних боргів, визначення позитивних та негативних моментів їх застосування; відображення операцій з резервом сумнівних боргів в обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативним документом, що регламентує правила бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [1]. Відповідно до П(С)БО 10, дебіторська заборгованість підприємства визнається активом в тому випадку, коли є ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигід та може бути достовірно визначена її сума. Економічні вигоди у цьому випадку полягають в тому, що менш ліквідний актив (заборгованість) перетворюється на більш ліквідний – кошти. Достовірність суми дебіторської заборгованості обумовлено наявністю відповідних первинних документів, за якими її можна визначити (виписки банку, накладні, акти тощо).

Економічна вигода – потенційна можливість отримання підприємством коштів від використання активів [4].

Якщо з часом зменшується ймовірність отримання економічних вигід (тобто ймовірність погашення заборгованості), така поточна дебіторська заборгованість не визнається активом. Відповідно її потрібно відображати у фінансовій звітності так, щоби давати повну, правдиву та неупереджену інформацію про розмір дебіторської заборгованості підприємства, яку воно реально може перетворити на кошти. Крім того, слід дотримуватися принципу обачності, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються у бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства.

Керуючись п. 7 П(С)БО 10, поточна дебіторська заборгованість, що є фінансовим активом повинна включатися до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для цього передбачено механізм створення резерву сумнівних боргів. На суму такого

резерву зменшується первісна вартість поточної дебіторської заборгованості і таким чином у фінансовій відображається залишкова вартість дебіторської заборгованості, яка має назву «чиста реалізаційна вартість».

Механізм створення резерву не застосовується: щодо довгострокової заборгованості, а також поточної придбаної заборгованості або такої, що призначена для продажу (п. 7 П(С)БО 10). Ці види заборгованості списуються без застосування резерву у той момент, коли вони перестають бути активом та відповідати вимогам п. 5 П(С)БО 10.

У процесі своєї діяльності підприємство може отримувати інформацію, на підставі якої виникає невпевненість у погашенні боржником його заборгованості. Таку інформацію може бути отримано у процесі листування з підприємствами-дебіторами; аналізу динаміки погашення заборгованості; внаслідок відсутності надходження оплат від дебітора протягом тривалого періоду або отримання відомостей про несприятливий фінансовий стан контрагента-дебітора, порушення справи про його банкрутство тощо. За таких умов підприємству потрібно створювати резерв сумнівних боргів. Надалі слід переглядати цей резерв на кожну дату балансу. Згодом, якщо підприємство добре керує своєю дебіторською заборгованістю та ліквідує всі сумнівні суми заборгованості, воно може отримати і нульову величину резерву сумнівних боргів під час чергового його розрахунку.

Створення резерву сумнівних боргів призводить до збільшення витрат операційної діяльності. Тим самим досягається дотримання виконання одного з головних принципів бухгалтерського обліку – обачності.

Обачність – це застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства [1].

Створення резерву сумнівних боргів є надзвичайно важливою процедурою. Цим забезпечується об'єктивність, без завищення оцінити активи підприємства та неупереджено відобразити витрати підприємства, що вплине на визначення фінансового результату діяльності за звітний період.

Прийняття рішення щодо вибору методу нарахування резерву сумнівних боргів є надзвичайно відповідальним. П. 8П(С)БО 10 визначено два методи його нарахування:

1) метод застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;

2) метод застосування коефіцієнта сумнівності.

Вибір одного із двох методів має бути обґрунтованим. Обраний підприємством метод має бути зафіксований в обліковій політиці.

Практика свідчить, що підприємства частіше використовують метод абсолютної суми сумнівної заборгованості як більш простий у застосуванні. Цей метод полягає в тому, що величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

Метод застосування коефіцієнта сумнівності ґрунтується на тому, що величина резерву сумнівних боргів визначається як добуток усієї суми залишку дебіторської заборгованості на початок звітного періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може бути розрахований у різні способи:

- через визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- за допомогою класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- через визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості в сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

Таким чином, після класифікації дебіторської заборгованості та на її підставі визначається величина сумнівних боргів на дату балансу. Це й буде залишок резерву сумнівних боргів на цю ж звітну дату. Але, слід пам'ятати, що залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може перевищувати суму власне дебіторської заборгованості на ту ж дату. Крім того, відповідно до п. 13.4 П(С)БО 10 метод визначення величини резерву сумнівних боргів, обраний і застосований підприємством має бути в обов'язковому порядку вказаний у примітках до фінансової звітності.

Абсолютна величина визнаної безнадійної дебіторської заборгованості попередніх звітних періодів безпосередньо впливає на величину коефіцієнта сумнівності й, відповідно, на величину визнаних витрат звітного періоду. Адже величина нарахованого резерву сумнівних боргів включається до складу інших витрат операційної діяльності підприємства в тому звітному періоді, у якому цей резерв був нарахований. Отже, визнання дебіторської заборгованості безнадійною – надзвичайно важливий і відповідальний процес на всіх його етапах.

Процеси визнання дебіторської заборгованості сумівною та безнадійною – взаємопов'язані та взаємозалежні.

Визнання в обліку підприємства нарахованого резерву сумнівних боргів – це витрати підприємства у звітному періоді такого нараховання.

Списання дебіторської безнадійної заборгованості зі складу активів підприємства – теж витрати підприємства. І цей аспект є таким, який устанавлює взаємозв'язок між сумівними та безнадійними заборгованостями.

Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності (п. 4 П(С)БО 10). Отже, у бухгалтерському обліку дебіторська заборгованість може бути визнаною чи після спливу строку позовної давності, чи в разі впевненості в її неповерненні – тобто якщо виконується хоча б одна із цих умов.

Відповідно до норми п. 11 П(С)БО 10, визнана безнадійною дебіторська заборгованість повинна бути взагалі списана зі складу активів підприємства. Водночас на суму такого списання повинна бути зменшена величина резерву сумнівних боргів. Зрозуміло, що в цьому випадку списанню підлягає конкретна заборгованість конкретного контрагента. У той же час у складі раніше нарахованого резерву сумнівних боргів могла бути відображена розрахункова величина, що в абсолютній величині відрізняється від величини визнаної безнадійної дебіторської заборгованості, яка підлягає списанню. І з урахуванням того, який метод нараховання резерву сумнівних боргів був застосований підприємством і, відповідно, беручи до уваги прийняті в розрахунок показники, ця розрахункова величина може бути як менше, так і більше за величину безнадійної дебіторської заборгованості, що підлягає списанню.

Таким чином, у тому випадку, коли підприємство здійснює списання безнадійної дебіторської заборгованості, обов'язково потрібно робити порівняльний аналіз суми що підлягає списанню та суми раніше нарахованого резерву сумнівних боргів. І в цьому полягає взаємозалежність між нарахованим резервом сумнівних боргів і подальшою безнадійною заборгованістю до списання.

Для обліку резерву сумнівних боргів планом рахунків бухгалтерського обліку передбачено рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів».

За кредитом рахунка 38 відображається створення резерву в кореспонденції з рахунками обліку витрат, за дебетом – списання

сумнівної заборгованості в кореспонденції з рахунками обліку дебіторської заборгованості чи зменшення нарахованих резервів у кореспонденції з рахунком обліку доходів.

Облік списання безнадійної дебіторської заборгованості залежить від того, чи створювався для неї резерв сумнівних боргів.

Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати (п. 11 П(С)БО 10):

- якщо сума резерву дозволяє повністю списати безнадійну дебіторську заборгованість складається кореспонденція: Дт 38 «Резерв сумнівних боргів» Кт 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами»;

- за недостатності суми резерву (на суму такої нестачі) – Дт 944 «Сумнівні та безнадійні борги» Кт 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Отже, списати безнадійну дебіторську заборгованість за рахунок резерву сумнівних боргів можна лише тоді, коли резерв створювався саме для такого виду заборгованості.

Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат (п. 11 П(С)БО 10) – по Дт 944 Кт 36, 37.

Водночас зі списанням дебіторської заборгованості її сума відображається на позабалансовому субрахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість». Така дебіторська заборгованість враховується поза балан-

сом протягом 3-х років із дати списання. Це потрібно для спостереження за можливістю її стягнення при зміні майнового стану боржника (Інструкція № 291) [2].

Остаточне списання заборгованості з позабалансового рахунка здійснюється в одній із двох ситуацій:

1) якщо покупець усе ж погасить заборгованість: Дт 30 (31) Кт 716 «Відшкодування раніше списаних активів» і Кт 071;

2) у разі спливу строку обліку такої заборгованості (минуло 3 роки з дати списання): Кт 071.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що дебіторська заборгованість – важлива складова діяльності підприємства. Її аналіз є необхідною частиною управління дебіторською заборгованістю зокрема і управління діяльністю підприємства в цілому. Особливого значення набуває облік сумнівної дебіторської заборгованості. Від її наявності та частки залежить в цілому ефективність діяльності підприємства.

Створення резерву є факт наявності у підприємства сумнівної заборгованості, а приводом для використання сум резерву – наявність безнадійної заборгованості. П(С)БО 10 визначено два методи визначення резерву сумнівних боргів: застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; застосування коефіцієнта сумнівності. Кожен з них має свої особливості розрахунку. Кожне підприємство обирає методику виключно індивідуально, керуючись кількістю дебіторів, наявністю необхідної інформації, управлінською політикою.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є вдосконалення методики визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів та визначення пріоритетних методів нарахування резерву сумнівних боргів при різних умовах господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджено наказом Міністерства фінансів України 30.11.99 р. № 291. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21.12.99 р. за №892/4185 (із наступними змінами і доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/show/2cid06880.html>
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999р. № 996–XIV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>